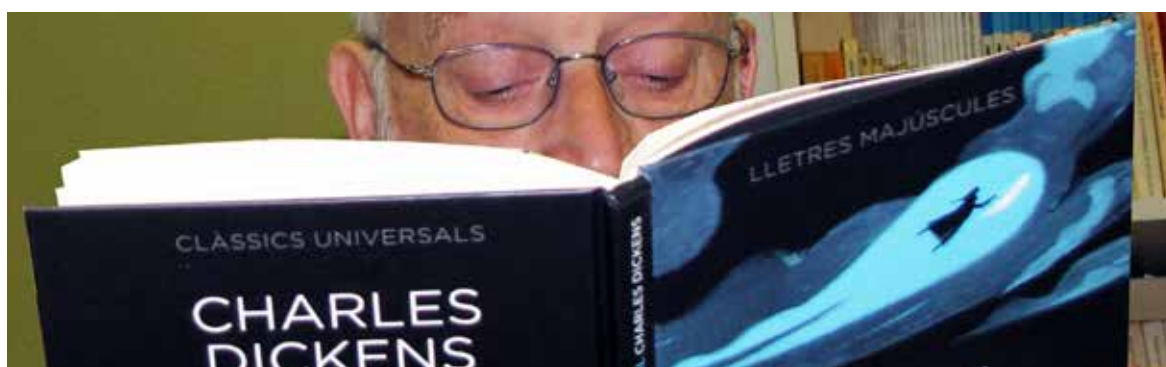

Jordi Úbeda, periodista

Sota l'espectre de la crisi

El *Conte de Nadal* des de la mirada d'Elisenda Paluzie, Arcadi Oliveres i Joan Garriga

Hem plantejat el repte de rellegir el **Conte de Nadal** a dos economistes, Elisenda Paluzie i Arcadi Oliveres, i un psicòleg, Joan Garriga, amb els quals hem provat de trobar nexes i ponts de relació des de la crònica de la societat victoriana, en un context de canvis per la Revolució Industrial, confrontant aquest relat amb l'actual context de crisi econòmica. En aquest exercici ens hem trobat, com en el relat de Dickens, alguns elements per a la reflexió, nous «fantasmes» que també ens mouen a repensar on som i cap on anem.

El Conte de Nadal (A Christmas Carol) de Charles Dickens es publica en una Anglaterra econòmicament emergent i immersa de ple en el procés d'assentament de les bases del capitalisme modern, que es consolida al vertigen del ritme de les bieles i manovelles de les calderes de vapor. La narració, més enllà del tarannà redemptorista i moral, dóna prou elements descriptius per considerar-la una foto fixa que ens fa un esbós dels escenaris d'un període econòmicament emergent, però també convuls com a conseqüència dels desequilibris socials i d'unes condicions laborals i salarials deplorables. Una precarietat i una manifesta injustícia sobre les quals Dickens aprofundirà a bastament en la seva obra narrativa posterior. Existeix un consens general sobre el fet que Dickens va aprofitar per introduir, en la caracterització del personatge d'Ebenezer Scrooge, el debat sobre les teories demogràfiques apocalíptiques de l'economista i demògraf anglès Thomas Malthus (1776-1834), el qual va vaticinar que els efectes de la superpoblació abocarien la humanitat a la pobresa i l'extinció, unes previsions coetànies a la redacció i aparició del conte. També s'ha teoritzat, i força, sobre si el malthusianisme de Scrooge troba el seu contrapunt en les descripcions i les paraules de l'esperit del Nadal present. Aquest fantasma evidència, en el seu passeig per un Londres preparant-se per a la celebració del Nadal amb els aparadors plens de manges procedents d'arreu del món, una abundància de recursos que posa el focus no en l'escassetat alimentària sinó en la redistribució d'aquests recursos. El malthusianisme defensava que el ritme de creixement de la població superava el ritme de la producció d'aliments, i que aquesta diferència abocaria la humanitat a una catàstrofe.

L'encert periodístic de Dickens en introduir en el conte un debat, aleshores de rabiosa actualitat, ens ha fet plantejar fins a quin punt el podem considerar ja superat i si les idees de Malthus van estendre la seva influència més enllà del seu temps. La professora de Teoria Econòmica de la

Facultat d'Economia i Empresa de la UB, Elisenda Paluzie, coincideix en el primer punt: «Com un escriptor del seu temps, hi reflecteix les idees del moment, que es colen en el llibre a través d'algun dels pensaments de Scrooge. És veritat que apareix aquesta idea malthusiana que predeia que amb l'aleshores ritme creixent de la població l'economia no podia créixer igual i això desembocaria en una gran crisi. Això després va ser superat, però, en aquell moment, les idees de Malthus eren de les dominants en el pensament econòmic de l'època, i a més van tenir molta rellevància a la Gran Bretanya.»

Tot i coincidir-hi, el professor del Departament d'Economia Aplicada a la Universitat Autònoma de Barcelona i president de l'Associació Justícia i Pau, Arcadi Oliveres, veu la superació del malthusianisme més recent. I justifica aquesta permanència observant les formes com s'han conduït les polítiques de cooperació i desenvolupament des d'Occident de Malthus ençà: «La perspectiva ha canviat radicalment, jo diria des de fa uns vint anys.» Oliveres situa el punt d'inflexió en la gran conferència sobre demografia del 1993 promoguda per les Nacions Unides. «Exposaven que el creixement exponencial de la població mundial tenia tendència a reduir-se i que la corba creixent de la població s'aturaria, s'estabilitzaria i fins i tot minvaria substancialment. Això s'ha complert en els dos països més poblats del món, com l'Índia i la Xina, tot i que no per causes naturals. Cal tenir present un factor cultural que ha canviat molt la percepció que hi havia en temps de Dickens. Tot i que som als inicis de l'era industrial, Dickens ens mostra una societat eminentment agrària on tenir fills era una riquesa. Avui en dia les circumstàncies econòmiques i culturals han canviat i la perspectiva malthusiana ha desaparegut. Sí que tenim un gran problema que és la fam. És evident que existeix i que mata molta gent, però no per falta d'aliments sinó per falta de distribució.» Una imatge de recursos en abundància que coincideix amb la imatge que ens brinda l'esperit del Nadal present.

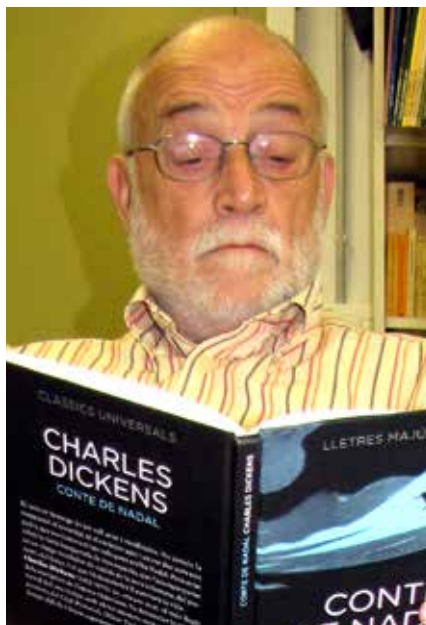
Però aquesta vinculació als postulats de Malthus en les polítiques de desenvolupament modernes no és tan clara per a la doctora Paluzie: «La política del desenvolupament ha estat sempre bastant centrada en l'ajuda directa. Ara qüestionem si acaba sent útil o si resulta contraproduent, si no es fa des de les necessitats, el pensament i l'òptica dels països receptors. També és cert que se n'ha deixat de parlar perquè ha canviat el context. Les economies creixen, i quan això passa el problema de la població perd rellevància. S'ha evolucionat en general amb èmfasis diferents en funció dels problemes de cada societat. A Occident el problema és mantenir l'Estat del benestar amb una població cada cop més envellida, on hi ha cada cop menys naixements i on la gent gran viu molt més temps. Pel que fa als països emergents, tenim dos models: la Xina i l'Índia, el primer amb polítiques molt restrictives de la natalitat i el segon no. No podem dir que les polítiques de fill únic de la Xina siguin imposicions d'Occident i fruit de les polítiques del desenvolupament, perquè van ser els governs comunistes els que les van implantar [als anys vuitanta, Den Xiaoping va imposar la llei del fill únic per intentar frenar el creixement de la població xinesa]. Jo no veig tan clar el lligam de les tesis malthusianes amb les polítiques de desenvolupament dels anys seixanta i setanta.»

Des d'una perspectiva psicològica, el pensament d'Ebenezer Scrooge al voltant de la reclusió en hospicis i presons de les persones en risc d'exclusió, tot i amarat de les idees de Malthus, és més reflex d'un turment personal projectat socialment. Així ho raona el psicòleg, terapeuta i formador i supervisor de terapeutes gestàltics (branca de la psicologia que treballa en el desenvolupament del potencial humà i el creixement personal) i especialistes en PNL (programació neurolingüística, que promou tècniques per exercitar comportaments i habilitats per al perfeccionament i la millora personal) Joan Garriga: «Scrooge és un conservador i un pobre d'esperit. Fixem-nos quan un dels fantasmes el duu a veure la seva

infantesa: el trobem en soledat i reclòs en una aula. En realitat és un menyspreu cap a un episodi dolorós de la seva infantesa i, un cop ha aconseguit sobreposar-s'hi, projecta en els altres aquest menyspreu. Políticament és un conservador i un clascista: uns mereixen la vida i tot i més i els altres són de tercera o quarta categoria i han vingut al món a netejar les clavegueres. Scrooge té molt del virus de la infecció humana de la competitivitat, de l'enemistat entre uns i altres i de la manca de cooperació. Aquesta és una plaga de la vida moderna, on la grandesa del jo competeix amb el tu i ens fa veure l'altre com un enemic. Desgraciadament, el món funciona amb aquestes coordenades, que ens allunyen de les societats existents ara fa dos o tres mil anys, molt més cooperatives i més agermanades, on el jo no presidia ni era l'eix central de la pròpia vida, sinó que era el nosaltres.»

Sota aquest prisma, els Scrooge dels temps de Dickens podrien haver arribat perfectament als nostres dies. Podem trobar que els *brokers*, banquers i financers del segle xx comparteixen trets comuns amb el clixé dickensià d'usurer, prestador i home de negocis mesquí i gasiu fins a l'extrem de Scrooge? Potser podrem trobar semblances entre els Botín, Fainé i Oliu d'avui en dia i l'arquetípic i esperpèntic retrat de Dickens.

Aparentment no tenen gaire a veure, tot i que Arcadi Oliveres identifica el *modus operandi* de Scrooge com un model no extingit, que és vigent i que trobem àmpliament estès en la praxi dels professionals del diner: «Allò que al final marca el personatge, la voluntat del guany, l'avarícia, l'acumulació de diners, jo diria que ho tenim plenament consolidat, i no solament en el món financer. Penso, per exemple, en la facultat d'Econòmiques on treballa. Als estudiants d'Economia de l'empresa o de Microeconomia els diuen que l'objectiu de l'empresa sempre és el benefici econòmic, en lloc d'explicar-los que en una empresa s'han de produir béns i serveis, que han de servir per cobrir necessitats humanes i que han de servir per donar feina a la gent. Però tot plegat s'orienta cap a l'obtenció

del màxim benefici. La idea de la màxima acumulació i el màxim benefici la trobem en els financers, la trobem en els empresaris grans i també en els petits, i també és present en el que s'ensenya a aquells que s'han de moure en el món de l'economia; per tant, és un perfil cent per cent actual.» Per la doctora Elisenda Paluzie, que veu diferències substancials entre els financers d'ara i el vell Scrooge, el nexe d'unió tindria més punts de contacte amb el capteniment d'aquests enfront de la morositat: «Veig paral·lelismes en la insensibilitat amb els que deuen diners. Avui aquesta insensibilitat és més pròpia de les estructures. Ja no devem diners a algú, sinó a una estructura, el banc. També és més fàcil ser insensible quan hi ha una cadena de comandament que va dels accionistes al responsable de l'oficina, que és qui acaba concedint o denegant un crèdit, o als advocats, que després, en nom dels bancs, acaben perseguint els qui deuen la hipoteca. Ara és menys personal i més anònim.»

Tampoc hi troba semblances Joan Garriaga, per al qual l'avarícia no és un tret exclusiu dels professionals de les finances: «La caracterització d'Ebenezer Scrooge és la d'algú amb molta pobresa relacional. La seva avarícia no és únicament pels diners, és una avarícia interior. No inverteix en ell mateix perquè creu que les relacions sempre acaben sent un mal negoci. El perfil de l'home adinerat d'avui està més vinculat amb la persona amb poder social, relacional i d'influència. Hi ha poder econòmic que milita més amb el poder personal i social i hi ha poder econòmic que s'acosta més a l'avarícia personal, des del convenciment que el món de les relacions és un mal negoci on sempre es perd alguna cosa en lloc de nodrir-se amb la relació. És una idea boja sustentada en el fet que les relacions prenen en lloc d'aportar.» En aquest punt coincideix amb la doctora Paluzie, que vincula més Scrooge amb un clixé, avui caduc, més propi del XIX i del qual també trobem referents anant més enrere en el temps, on localitzaríem altres avars famosos, com el de Molière: «El prototipus d'avui el trobaríem en algú

que viu en el luxe extrem, no en algú que viu en les condicions de misèria de Scrooge, en aquella habitació sense gastar un euro en ell mateix. Identificaria més els financers d'avui amb els personatges de Tom Wolfe a *La foguera de les vanitats*: insensibles cap als altres, però alhora no avars amb ells mateixos i vivint en el luxe extrem. Aquest darrer és un tret característic dels milionaris d'avui, de vegades fins i tot amb un cert exhibicionisme de la riquesa.»

Scrooge, pioner a reinventar-se?

La visita de quatre espectres, el del seu antic soci i els esperits dels Nadals passat, present i futur, opera una transformació substancial i gairebé miraculosa en el vell Scrooge. Classificant el seu comportament, i per posar-li una etiqueta ara de moda per qualificar transformacions radicals forçades per circumstàncies vitals, ben bé podríem dir que Scrooge «es reinventa». Tot un pioner.

«És un terme que no m'agrada gens», assegura Joan Garriga, «tot i ser un professional d'acompanyar processos de reinvençió: jo prefereixo parlar de transformació, de canvi o de resituació. Davant les crisis i dificultats, a la vida sovint necessitem ajuda per reorientar les coses. De vegades l'origen són crides internes per l'esgotament del que fèiem fins aleshores, i necessitem camins nous. No és fàcil per l'afecció que tenim a la vida, al passat, als costums i a la identificació del que som i, a l'altra banda, tenim la força del futur, de la creativitat i la innovació. Tots naveguem entre aquestes dues forces, i necessitem la seguretat de l'estabilitat i també el neguit del que està per venir. Són dues forces que cal reequilibrar, i el procés de transformació produeix incomoditats.»

I tot plegat sembla que les persones no estan programades per acceptar de bon grat els canvis. A la facultat d'Economia de la UB, on exerceix Elisenda Paluzie, s'enfronten al repte d'incorporar el canvi a la formació universitària: «El canvi de

Scrooge és una mica naïf. És clar que és un conte i és exagerat, però en general els canvis són difícils. Ara ens ho plantejem des de la universitat: hem de preparar la gent per al canvi perquè la societat canvia, l'economia canvia, les prioritats canvien i sectors sencers desapareixen o es redueixen d'un dia per l'altre. En general hauríem de mirar de donar eines perquè les persones siguin capaces d'adquirir habilitats que les facin útils o que els permetin desenvolupar feines molt diverses al llarg de la seva vida.»

Els sotracos de la vida i l'aparició de quatre espectres se suposa que es troben en la llista d'ensurts vitals amb capacitat per actuar com a motor de canvi. «La novel·la descriu d'una forma molt evident com a una persona se li presenta l'abisme de la mort, la reconexió amb la infància i la visió incrementada de l'alegria nadalenca. Si passéssim amb una càmera i anéssim a les famílies el dia de Nadal segurament no veuríem tanta alegria. Pensa que la gent apareix pel nostre centre [l'Institut Gestalt] després de les festes de Nadal i d'haver-se confrontat a molts conflictes familiars», ens aclareix Joan Garriga. Tot i això, aquesta mena de girs són poc creïbles, opinió que comparteix amb Arcadi Oliveres: «Jo sóc reticent al concepte [de reinventar-se] de Dickens», rebla Arcadi Oliveres, «i això és propi del context de l'època que va viure; amb aquesta transformació cau en un "bonisme". El text és ple d'estereotips i acaba amb un altre, el de la conversió en bona persona. A mi, les conversions radicals a l'estil de sant Pau i de la caiguda de cavall, d'avui per demà, em costen una mica. Crec més en

canvis graduals, en la tasca del dia a dia, en l'educació. Accepto que circumstàncies difícils, com un xoc, puguin canviar-te, però em costa.»

En aquest sentit, segons la seva experiència com a terapeuta, Joan Garriga confirma que aquest no és el recorregut habitual: «Tal com es descriu al *Conte de Nadal*, Scrooge sofreix una transformació sobtada i s'adona del valor de la generositat, del valor del somriure, del valor de l'amor, del valor de cuidar els altres. He vist persones a les quals un somni, un somni nocturn, els ha induït un principi de transformació. Són somnis rars a la vida. Impacten d'una manera tal que informen de la necessitat de canviar. Però generalment solen ser processos lents, més de picar pedra. Reesculpir-se, reinventar-se si ho prefereix, comporta retallar, donar forma a altres coses, reconstruir algunes idees, enfrontar-se a noves pors, i no és fàcil.»

Més enllà de la hipèrbole en la caracterització dels personatges, i del major o menor grau d'ingenuïtat en l'esperança de canvi—manllevant les paraules de l'autor—d'un personatge «espremedor, recargolat, cobdiciós, rapinyaire, mesquí, avar...», com és el protagonista d'aquest *Conte de Nadal*, Charles Dickens ens va llegar la particular crònica del seu temps: una visió carregada d'esperança, com bé ens demostra el *happy end* plantejat per l'autor, una esperança fonamentada en bona part sobre l'optimisme i una confiança inspirada en la idea de Rousseau sobre la bondat inherent de les persones. S'equivocava Dickens en aquesta tesi que ens apel·la directament així que tanquem el llibre? O potser veia fantasmes allà on no hi eren? Potser hi trobin resposta observant i fent memòria de com han celebrat i celebren les últimes festes de Nadal del segle XXI. Qui sap si en aquest exercici trobaran més coincidències que no es pensen que els facin evocar novament el periple emocional del vell Scrooge.